

Interiérová knihovna františkánů v Moravské Třebové

Matyáš Franciszek Bajger

Založení františkánské rezidence a posléze konventu v Moravské Třebové spadá do období obnovy tohoto řádu po personálním i morálním úpadku způsobeném luteránskou reformací a následnými společenskými nepokoji, jež vyvrcholily třicetiletou válkou. Pouze tři nebo čtyři františkánské knihovny v českých zemích přečkaly léta 1570-1650,¹ v ostatních obnovených či nově zřízených 26 klášterech musely být jejich sbírky budovány od počátku. Narůstající potřebu kvalitní organizace knižních sbírek probíraly provinční kapituly v letech 1653-1675 pod vedením provinciálů Antonína Broučka (†1690) a poté Bernarda Sanniga (†1704).² Druhý z nich se přímo zasloužil o vznik nebo rozšíření nejméně devíti klášterních knihoven v provincii, jejich řád či inventarizaci a také zastupoval řád při vyjednávání o založení třebovského konventu. Navázal na svého předchůdce Antonína Broučka a nechal zřejmě ve všech bibliotékách české provincie vyvěsit desítibodové „*Leges Bibliothecae Conventus ... Ord. Minorum S.P.N. Francisci Reformatum*“ (místo teček název konventu). Listina na textilií podlepeném papíře bývala opatřena pečetí provincie z červeného vosku se sv. Václavem³ a provinciálovým podpisem v dřevěném rámu o velikosti asi 30x40 cm. Podle zástupců dřívějšího správce – Státní vědecké knihovny v Brně byla tato pravidla vyvěšena v 2. polovině 20. století i v třebovské knihovně, v současné době se je však nepodařilo dohledat.⁴ Případné nalezení ztraceného dokumentu by nejen doplnilo dochovaný interiér barokní bibliotéky, ale umožnilo i komparaci s dalšími dochovanými *Leges* z jiných klášterů.⁵

¹ Podle dochovaných znaků přímo na knihách, zejm. vazeb, výjimečně vlastnických přípisů šlo o knihovny klášterů v Chebu, Kadani, Plzni a zřejmě Brně. Zachovalou část fondů ze severočeské Krupky převzal i s klášterem jezuité.

² Podrobněji viz M.F. BAJGER, *Knihovny ve františkánských klášterech v novověku*, in: *Historia franciscana IV.* (publikace v přípravě).

³ Srov. J. KŘEČKOVÁ - P.R. BENEŠ, *Nejstarší pečeť a původní patron české františkánské provincie*, in: *Františkánství v kontaktech s jiným a cizím*, Praha 2009, s. 186-209. (*Historia Franciscana III.*)

⁴ Informaci o takovýchto „*Leges Bibliothecae Conventus Triboviensis ad S. Josephum...*“ s pečetí a Sannigovým podpisem, včetně volného překladu uvádí nejprve V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*, Brno 1972, s. 281 Viz též J. VOBR, *Moravská Třebová, knihovna františkánského kláštera*, in: *Handbuch Deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band 3., Tschechische Republik. Prag, Theil III. Hildesheim 2000*, s. 229-231. Též online: Hildesheim 2003. http://134.76.163.162/fabian?Moravska_Trebova [cit. 30.4.2012]. Nebo nověji J. VOBR, *České tisky Moravské zemské knihovny...*, Brno 2005, Sv. 1, s. 15.

⁵ Plzeň: Studijní a vědecká knihovna v Plzni, deponát františkánů Plzeň. Reprodukce „*Leges bibliothecae*“ plzeňských františkánů viz J. LINDA, *Soupis rukopisů Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje 2.*, Plzeň 2010, č. 15, obr. příl. IV. Přepis textu: M. HÁLOVÁ - J. HEJNIC - V. PLACHTA, *Z dějin plzeňské františkánské*

Nepřekvapí, že když do Třebové v září 1678 přišli první františkáni, přinesli si s sebou první knihy pro modlitbu, bohoslužby i pastýřskou službu. Povzbuzeni soudobou obnovou františkánských biblioték české provincie a snad přímo Sannigem si však již v témže roce knihy evidovali přinejmenším přípisem v samotných svazcích.⁶ Také v dalších letech, když v průběhu budování konventu pobývali v měšťanském domě naproti stavenišť, pokračovali v rozšiřování své sbírky. Hlavní iniciativu v shánění knih pro novou řádovou rezidenci na sebe v 80. letech 17. století vzalo vedení české provincie. Podílel se na něm definator a bývalý pražský kvardián Antonín Judenfeindt (†1707), provinciál Amand Hermann (1639-1700), několik knih poskytl konvent v Nyse, kde Sannig vstoupil do řádu a před uvedením do funkce provinciála působil jako lektor.⁷

Původní umístění knihovny v klášteře lze předpokládat v jedné blíže neznámé cele někde v kvadratuře. Podle pamětní knihy konventu byla vybudována roku 1689 za superiora Martina Rocka,⁸ zřejmě též zásluhou B. Sanniga, v této době ve věci klášterních knihoven a archivů velmi aktivního. Nemalé výdaje na stavbu a vybavení nového řeholního domu jistě omezovaly možnost nákupu knih, což ale kromě dalších františkánských klášterů dostatečně dorovnávali knižní dobrodinci. Nečastěji se jednalo o řádu nakloněné duchovenstvo z města a hřebečského okolí, jako „dobrý přítel“ františkánů, farář v nové Trnávce Pavel Antonín Skokan (dar v letech 1680-1687), třebovský děkan Georg Batolomaeus Fischer pamatující na knihovnu opakovaně, vč. testamentu (1702), rovněž knihy odkazující místní farář Johann Mazerle (1703) nebo asi 80

knihovny, in: Strahovská knihovna 16-17, 1981-1982, s. 111-112. Další, restaurovaný exemplář je dochován v pražském konventu nebo bez rámu ve archivním fondu Františkánů Hostinné – Národní archiv (dále jen NA), kart. 3. Za upozornění na hájecká pravidla děkuji Janu Kašparovi, za pomoc při pátrání po třebovském dokumentu pak Radomíru Slovíkovi a Jitce Machové.

⁶ Již z roku 1678 pochází nejstarší datovaný přípis třebovských františkánů v knize. Viz J. BOHATTA - M. HOLZMANN, *Adressbuch der Bibliotheken der österreich-ungarischen Monarchie*, Wien 1900, s. 136-137. V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 279; J. VOBR, *Moravská Třebová...* (cit.).

⁷ Přípisy nyského kláštera jsou přeškrtnuté, ale je záměrně zachována jejich čitelnost. Viz V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 280. V. DOKOUPIL - J. VOBR, *Tisky 16. století z knihoven františkánů v Dačicích a v Moravské Třebové, minoritů v Jihlavě a biskupského alumnátu v Brně*, Brno 1973, č. 285 a 434. Srov. K. MINAŘÍK, *Životopis Amanda Hermana – Moravský zemský archiv* (dále MZA), Františkáni U. Hradiště, inv.č. 6 (osobní pozůstalost K. Minaříka).

⁸ Pamětní knihy kláštera - MZA, Františkáni Dačice, rkp. 18 nebo NA, fond Františkáni - provinciálát a konvent Praha (dále ŘF), inv.č. 445, kniha 52. A. HLAWATSCH, *Chronik des Klosters zum hl. Joseph in Mährisch Trübau Ab anno 1678*. 1910[1940], část Kirche. Podle el. přepisu textu, jež má k dispozici Městské muzeum v Třebové. Za laskavé zaslání tohoto novodobého, nicméně na informace bohatého pramene mnohokrát děkuji Janě Martínkové. Dějiny konventu pravděpodobně na základě této kroniky publikoval místní učitel K. MÜLLER, *Zur Geschichte des Franziskanerklosters in Mähr.-Trübau*, in: *Mitteilungen zur Volkskunde des Schönhengster Landes*, Jhrg. 19, 1923, s. 70-83. Martin Rock († 1701) byl třetím superiorem třebovské rezidence v letech 1685-1692.

knih od Valentina Schustera, duchovního v Horce (1711).⁹ Přímo na třebovský klášter pamatoval v letech 1702-1716 také Jan František Ludvík z Talmberka, jehož rod již tři generace hojně podporoval františkánský řád. Jan F. z Talmberka odkázal v letech 1713-16 odkázal celou svou knižní sbírku řádové provincii, z čehož po smrti donátora (1730) přidělil provinciál Wolfgang Forel (†1723) další svazky třebovskému klášteru.¹⁰ Z let 1710-11 pochází dar olomouckých kartuziánů obsahující nejméně devět pozdně středověkých nebo renesančních rukopisů a sedm prvotisků, na jehož zprostředkování se téměř jistě podílel olomoucký konvent obdarovávaný místními kartuziány finančně a také knihami.¹¹

Po Sannigově smrti (1704) nastal přinejmenším v některých františkánských konventech částečný a dočasný úpadek provázený uvolněním knihovních pravidel. Provinční definitorium na svém setkání v Moravské Třebové 2. září 1709 opětovně představeným nařídilo obnovení (*instauratio*) knihoven, pořizování (nákup) i opravování knih.¹² Na druhou stranu znamenal počátek 18. století snad největší kvantitativní rozmach františkánského řádu, v důsledku čehož jsou v tomto období zaznamenány četné přístavby konventů spolu s novými prostory nahrazujícími již nedostačující umístění knihoven z 2. poloviny 17. století. Takto i v Moravské Třebové původní, zřejmě nevelká místnost již nestačila pojmout odhadem několik set svazků sbírky. S novou knihovnou se nejprve počítalo v přístavbě patrového domu konventu v roce 1707, kde byla plánována též soukenická dílna kaple nebo pokoje pro hosty (pohostinky).¹³ Podobné boční křídlo vybíhající z kvadratury užívali mimo jiné pro uložení knih již od roku 1678 františkáni v Olomouci, po přestavbě konventu v letech 1707-35 též bratři v Chebu.¹⁴

⁹ V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 279-283 uvádí tamtéž i další dobrodince – kněze z okolí, podle přípisů v knihách. Pamětní kniha - NA, ŘF, 445, část Benefactores. A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Klostergebäude.

¹⁰ Talmberkovo věnování třebovskému konventu zaznamenané přímo v knihách uvádí V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 280. K jeho daru provincii a dalším klášterům srov. J. KAŠPAR, *Knihovna františkánů u Panny Marie Sněžné...* (cit.), s. 241-242. Soupis Talmberkova odkazu v Hájeckém konventu - NA, ŘF, inv.č. 3228. Děkovný dopis představených šlechtici dochovaný tamtéž, inv.č. 2557 byl reprodukován v katalogu *Historia franciscana*, edd. P.R. Beneš et al., Praha 2004, s. 71-72. K zprostředkování provinciála Forela viz A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Klostergebäude.

¹¹ HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Klostergebäude. Dochované vzácnější svazky z daru uložené jako františkánský deponát v Moravské zemské knihovně (MZK) uvádí sestavené soupisy: V. DOKOUPIL, *Soupis rukopisů z knihovny Minoritů v Brně, Františkánů v Moravské Třebové a Premonstrátů v Nové Říši*, Praha 1959, signatury MT 15, 17, 18, 20. V. DOKOUPIL - J. VOBR, *Tisky 16. století...* (cit.), č. 5, 369, 391 a 502. V. DOKOUPIL, *Soupis prvotisků z fondu Universitní knihovny v Brně*, Praha 1970. Dar kartuziánů olomouckým františkánům: Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II 101 (M. BOHÁČEK – F. ČÁDA, *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*, Köln 1994, Nr. 233).

¹² Regesta nařízení provincie od r. 1614, s. 10 druhé paginace - NA, ŘF, rkp. 68.

¹³ A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Klostergebäude

¹⁴ V Chebu šlo o místnost o velikosti přibližně 9x4 metry – srov. M.F. BAJGER, *Uložení knih a podoba knihoven františkánského kláštera v Chebu*, in: Libri Catenati Egrenses, Praha 2012 (v tisku). Olomouc: viz dějiny konventu

V roce 1708 byla přístavba dokončena včetně výzdoby obrazy, ale bez knihovny.

Neuskutečněný plán v křídle dále rozšířeném v letech 1745-1747 byl již pravděpodobně dílem tehdy ještě vikáře, posléze představeného konventu Urbana Hrdého, jenž třebovský konvent vedl s řádovými předpisy vynucenými několikaletými přestávkami v letech 1708-1728. Tento kazatel, sekretář provincie a habituální definitor byl dle soupisu zemřelých místní kroniky „*přehorlivý kvardián, díky své síle a vytrvalosti obnovitel tohoto konventu*“ a jako „*restaurator conventus*“ je zde srovnán s „*Restaurator universae*“.¹⁵

Další příležitost se mu naskytl již za pár let, kdy naplánoval další rozšíření konventu. V roce 1711 chtěl P. Hrdý koupit kus zahrady za kostelem od Petra Jakoba Bayera, hostinského „*zum weißen Rößl*“ (u bílého koníčka) a plánoval zde stavbu zákristie a kaple či chodby se zpovědnicemi (Beichthaus). Hostinský zřejmě o prodej pozemku stál, ostatně řeholníci i v jiných kláštřech sloužili za něj a jeho rodinu závazek 30 mší a z vlastní vůle přidali i další modlitby. Těžko určit, zda se modlitby vztahovaly k pořizovanému pozemku nebo jinému Bayerovu daru, každopádně přidané modlitby naznačují jeho vstřícnost.¹⁶ Hostinský později pamatoval i na knihovnu a roku 1739 jí věnoval honosný německý překlad děl Josepha Flavia zdobený více než stovkou dřevořezů.¹⁷ Koupě pozemku byla nejprve dle diplomatických slov pozdější Hlawatschovy kroniky: „*od některých zlomyslných lidí byla zmařena*“ a řešil ji provinciál Řehoř Jeřábek, což ale bylo u nemovitostí obvyklé. Kronika dále naznačuje totožnost „zlomyslných lidí“, když hovoří o svolení místního děkana Maxmiliána Reichenauera, který, údajně nesprávně informován, dělal zpočátku komplikace. Skrze písemné svolení bylo do kauzy zapojeno i olomoucké konzistorium,¹⁸ což jenom dokládá, že problém souvisel s diecézním klérem. Odvěké spory klášter versus fara vycházející zpravidla z pastoračních kompetencí již ale nelze v barokní době generalizovat. Jen o osm let dříve (1703) františkánům testamentárně

od B. Sanniga - NA, ŘF, 2979 nebo v opisech téhož textu pamětních knihách konventu - MZA, Františkáni Dačice, rkp. 10a, s. 86 nebo NA, ŘF, rkp. 52, s. 28.

¹⁵ „1735 die 5. Sept. Urbanus Hrdy Defin. habit. saepe Concionator huius Conventus ac Guard. zelosissimus, per suam opem et sedulitatem huius Conventus restaurator anno suae 63 relig. 46 ex hac lacrymarum valle inter preces Patrum et Fratrum morte intercedente ad Restauratorem universae carnis mercedem acceptionis in coelis, transmigravit. Corpus iacet in crypta.“ – A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Series Patrum et Fratrum nostrorum +, qui in nostra crypta et extra sepulti sunt. Až do své smrti dle tohoto pramene pomáhal rozšiřovat vybavení kláštera.

¹⁶ A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Kirche

¹⁷ Strassburg 1596, VD16 J 998. Viz V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 285.

¹⁸ A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Kirche.

věnoval místní farář Johann Mazerle jeden z největších tehdejších knižních darů čítající 89 svazků, snad celou svou sbírku.¹⁹

Spor naštěstí netrval dlouho a 5. května 1711 byl za přítomnosti členů konventu, čtyř kazatelů z Olomouce, městské rady a velkého množství lidu požehnán stavební materiál. Finančně přispěl olomoucký arcibiskup Karel Lotrinský, 2 až 3 tisíce cihel, vápno a 10 sáhů dřeva věnoval zeměpán, císařský rada a komoří Hans Adam I Liechtenstein, kámen nebo koně poskytl František Karel II Libštejnský Kolowrat.²⁰ O tři týdny později, 28. května již byl položen základní kámen kaple sv. Petra, zákristie a knihovny, čehož se tentokrát účastnili Liechtensteinovi zástupci – zámecký hejtman Bernhard Wilhelm Bilanský, správce zámku a vojenský velitel Karl Barthodesky, primátor Daniel Römer, městská rada a velké množství lidu. Stavební práce pokračovaly do konce září, kdy byly dotaženy po klenbu a střechu. Po zimní přestávce od dubna 1712 opět pokračovaly, v červenci získala knihovna okna a mohlo se začít pracovat na interiérech. Ideově i rozložením pozoruhodný interiér byl tak ještě v témže nebo následujícím roce dokončen.²¹

Místnost bibliotéky osmiúhelníkového půdorysu zabírá celé první patro tehdy postaveného věžovitého přístavku. Dle barokních zvyklostí byl v třebovském klášteře použit k uložení knih pouze prostor okolo stěn a střed místnosti ponechán pro studium a práci u velkého stolu.²² Vyplněním všech stěn skříněmi by byl úložný prostor zbytečně naddimenzován, proto řeholníci použili jen záměrně zbudované výklenky ve stěnách, aniž by tím narušili soudobou ideu bibliotéky, aby knihy bylo možno „spatřit“ na všech stranách, kamkoli návštěvník pohlédne. Františkáni zpravidla knižní sbírku ukládali do obytné části kláštera v základní kvadratuře nebo jejích vnějších křídlech, preferovaněji v prvním patře. Tam, kde prostory řeholního domu nestačily, museli hledat jiné řešení, což byl s velkou pravděpodobností také případ Moravské Třebové. Mezi františkánskými i klášterními bibliotékami vůbec tak vzniklo ojedinělé umístění knihovny přiléhající k chrámu na straně odvrácené k samotnému konventu,²³ navíc v přístavku rovněž neobvyklém v mendikantské architektuře. Přesto byla zvnějšku oddělená bibliotéka díky

¹⁹ A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Klostergebäude.

²⁰ Pamětní kniha kláštera - NA, ŘF, inv.č. 445, kniha 52.

²¹ Pamětní kniha kláštera- NA, ŘF, 445. A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.) , část Kirche. Podle Hlawatschovy kroniky byl mobiliář hotov v průběhu roku 1712, pamětnice v NA uvádí dokončení v roce 1713.

²² Podrobně interiér i konstrukci knihovny rozebírá R. SLOVIK ve své dipl. práci *Knihovna františkánů v Moravské Třebové v kontextu klášterních knihoven na českomoravském pomezí*, Univ. Pardubice, 2011 a v příspěvku *mobiliář a výzdoba františkánské knihovny v Moravské Třebové* na tomto semináři.

²³ Pro nedostatek prostoru v konventu jako hlavní důvod umístění knihovny do věžičky srov. výše popsané dřívější pokusy o její umístění v křídle při ulici. V křídle přiléhajícím více k chrámu než konventu vybudovali bibliotéku také pražští františkáni u P. Marie Sněžné, kde však bylo nutno uložit řádově objemnější fond.

spojující chodbě nad chórem velmi blízko svým čtenářům v celách. Svou roli jistě hrálo také přiblížení knihovny sakrálním prostorům charakteristické pro období středověku, k němuž ale františkáni inklinovali i v barokní době.²⁴

Jako příprava na stěhování do nových skříní byla zřejmě knižní sbírka v roce 1711 nově utříděna a inventarizována, včetně doplnění vlastnických přípisů do knih, i když byly získány již dříve, jako u darů Georga B. Fischera či olomouckých kartuziánů. Jednotlivé obory zastoupené písmeny A až U odpovídaly popisu na tehdy tvořených skříních i tématicke symbolických výjevů namalovaných na plátnech jejich dvířek, což nebyvalo pravidlem a svědčí o precizní péči místních řeholníků o knihovnu.²⁵ Zřízení nové objemnější knihovny bylo na místě. Nadále pokračoval velký kvantitativní rozmach fondu z darů i ne vždy obvyklým nákupem, který kroniky kláštera datují zejména do let 1708, 1710, 1713, 1717, 1725 a 1729.²⁶ Obsahově si řeholníci sami kupovali především kázání a literaturu k přípravě promluv, nechyběla ovšem ani biblistika, patristika, kontroverzní teologie, historie, františkánská spiritualita nebo spisy řádových teologů (Bonaventura, Mikuláš z Lyry, Jan Duns Scotus, Kilian Kazenberger, Patritius Sporer) a v jednotlivinách medicína, meteorologie, slovníky nebo právo. Mezi největší knižní dárce 18. století patřili křenovský farář Johann Benedikt Schindler odkazující klášteru v roce 1743 více než 200 knih za závazek 150 čtených mší, do několika částí z let 1752-1762 rozdělený dar pastýře v Kamenné Horce Franze N. Hankeho nebo více než stovka svazků Josta Edmunda Tempese, faráře ve vzdálené Staré Vsi nad Ondřejnicí (1768).²⁷

Bibliotéka nebyla v žádném klášteře jediným místem, kde bychom narazili na knihy. Breviáře a žaltáře často většího formátu a rukou psané i v nové době používali řeholníci v chóru,

²⁴ Nad zákristií vznikly bibliotéky františkánů v Brně (v roce 1659), Plzni (v 17. stol.), Znojmě (1690) nebo Kladsku (1712), v sousedství chóru v Hostinném (1771), nad kaplí v ambitu v J. Hradci (cca 1670).

²⁵ Systém oborů se shodoval s jinými františkánskými kláštery jen počátečními písmeny A,B (Bible, výklady, patristika). Obory zaznamenané na skříních neodpovídají barokním katalogům u františkánů v Dačicích. Symboličnost knihovní klasifikace v rámci výzdoby prostor předpokládají také E. LEHMANN, *Die Bibliotheksräume der Deutschen Klöster in der Zeit der Barock*, Berlin 1996, nebo M. LOUDOVÁ, *Bibliotheca-domus Sapientiae : ikonografie malířské výzdoby klášterních a zámeckých knihoven na Moravě v 18. století*, disertační práce FF Masarykovy univ., Brno 2003.

²⁶ Cit. kroniky v NA a Hlawatschova (část Klostergebäude). Nezvykle četné zápisy o pořizování knih z prvních třech desetiletí 18. stol. v cit. klášterních kronikách dokládají nejen samotnou akvizici, ale především zvláštní zájem o rozvoj bibliotéky u Urbana Hrdého jako kvardiána. Na nákupech se v letech 1729-1731 podílel jeho následovník Bernard Haymann (třebovský kvardián 1729-1730, †1739), jistě za spolupráce P. Hrdého v Třebové pobývajícího.

²⁷ Dalšími donátory knih, opět zejména duchovními Hřebečska, byli např. 1731 Ignác Frey, kaplan v nedalekých Jaroměřicích, okolo roku 1740 křenovský farář Karel Josef Nepomuk Böhm, 1744 mohelnický děkan Georg Adalbert Winckler, 1768 holešovský farář Martin Grünwaldt. Záznamy o darech uvádí obě citované klášterní kroniky (NA, Hlawatsch). Přípisy v knihách zpracoval V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních... (cit.)*, s. 284-285. Srov. G. WOLNY, *Kirchliche Topographie... I/III*, Brünn, 1859.

v Třebové již od roku 1695, kdy se zde poprvé řeholníci modlili.²⁸ V zákristii měli větší množství misálů, včetně nepotřebných. Zmíněný obnovitel knihovny a konventu Urban Hrdý tak používal stříbrná kování nadbytečných mešních knih pro nové ciborium na hostie a oplátkou koupil stříbrné kování pro misál nový.²⁹

Noviciát fungoval v Třebové po převedení z Hejnice roku 1734 do josefínských reforem a v kratších obdobích i později.³⁰ Novicové měli přímo k dispozici naučnou bohovědnou a duchovní literaturu, podobně jako v jiných kláštorech šlo podle dochovaných přípisů jen o drobnou kolekci několika či několika desítek svazků získaných nákupem³¹ a od dobrodinců. Roku 1745 novicům věnovala vdova po brněnském knihkupci Matyáši Wagnerovi benátské vydání všeobecného výkladového Calepinova slovníku. Ironickou devízou označil jednu z knih věnovaných noviciátu o tři roky později dárce P. Bonifác Beckert (1748): „*Laceratio librorum fructus novitiorum*“.³² Také sami novicové používali své knihy. Příkladem může být Marek Schwantzer, v roce 1761 novic, který měl při své přípravě na vstup do řádu rukopisnou duchovní příručku *Medicina Christi Salvatoris nostris*.³³ Jiný novic - Kristián Hornischer, později lektor filozofie, plzeňský knihovník a definitoři si v letech 1752 a 1753 zaznamenal přednášky a formační promluvy svého magistra Ruperta Kreutze.³⁴ Přímo řeholníci vedoucí zájemce o vstup do řádu jim sepisovali vhodné literární průvodce. Třebovský novicmistr Claudius Pauli (†1763) je tak autorem do roku 1751 datovaných rukopisných osmidenních duchovních cvičení pro řeholníky, zřejmě realizovaných v místním konventu.³⁵ Pisatelem a zřejmě i sestavovatelem německého výkladu františkánské řehole byl roku 1767 dlouholetý třebovský magistr noviců laiků Leopold Winter.³⁶ Z druhého období fungování noviciátu

²⁸ Pamětní kniha - NA, ŘF, rkp. 52.

²⁹ Viz Pamětní kniha - NA, ŘF, rkp. 52, část Benefactores. nebo A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Kirche. Již roku 1697 nechali františkáni vyzdobit misál věnovaný neznámým svitavským měšťanem nevyužitými kousky stříbra uloženými v zákristii.

³⁰ A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Miscellanea.

³¹ V roce 1743 bylo pro noviciát koupeno „*ein deutsches Martyrologium*“ Viz A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Klostergebäude.

³² „*Roztrhané knihy jsou ovocem noviců*“, viz V. DOKOUPIL - J. VOBR, *Tisky 16. století...* (cit.), č. 100. V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 285.

³³ M. Schwantzer, později kazatel, zemřel. v M. Třebové 26.1.1804 a tamtéž se i do konventní knihovny dostal tento rukopis pod signaturou F40 (v MZK Brno pod signaturou MT 22).

³⁴ *Instructio sive Modus mentaliter orandi, meditandi et considerandi*. MZK, deponát františkánů M. Třebová.

³⁵ MZK Brno, deponát františkánů M. Třebová, rukopisy, signatura MT 30. Claudius Pauli, v l. 1757-58 třebovský kvardián, byl po přeřazení představeným v Opavě, kde 8.5.1763 zemřel.

³⁶ *Kurtze Auslegung oder Erklärung über die Regel des heiligen Seraphischen Vaters Francisci*, po zrušení třebovského noviciátu sloužil rukopis v Kadani (signatura. O 3), dnes se nachází v knihovně františkánů u P. Marie Sněžné v Praze. Leopold Winter sloužil podle cit. Hlawatschovy kroniky jako třebovský novicmistr s přestávkami

v Třebové, konkrétně z roku 1884 pochází dosti podrobná pravidla týkající se četby a studia literatury v noviciátu rozšiřující starší, již neaktuální barokní předpisy.³⁷ Žádné stopy zatím nemáme po knihách řeholních studií a středoškolské řádové koleje dočasně v Třebové fungujících v 18. a počátkem 20. století.³⁸

Vlastní knižní sbírky měli i samotní řeholníci, byť jejich rozsah byl omezen řádovou chudobou (striktním dohledem na zákaz osobního vlastnictví) a přinejmenším v 17. století svolením představeného. Knihy k vlastnímu užívání (*ad usum*) měli v Třebové například zmíněný Leopold Winter nebo kvardián Bernard Winter (†1799), jimž byly svazky věnovány dobrodinci z řad církve. Další relativně objemnější osobní knihovničky užíval kazatel a kvardián Servulus Schwartz (†1783), dále Benevenut, původem hrabě Deblin, též na provinční kapitule ustanovený místní konventní knihovník a zasloužilý kazatel (†1816) nebo v téže době místní představený a bývalý ředitel klášterního sboru v Olomouci Kazimír Horálek (†1814).³⁹

Netradiční umístění knihovny se posléze ukázalo jako solidní i z hlediska zabezpečení, jak prověřily méně šťastné události dalších století. Zákristie i klášter byly dle konventní kroniky několikrát vykradeny, knihám se ale zlodějská ruka zřejmě vyhla.⁴⁰ Klášter utrpěl za pobytu pruských vojsk ve městě při jejich vpádu v březnu 1742 a zejména pak v létě 1758.⁴¹ V řeholním době byl tehdy umístěn vojenský lazaret, části vybavení kláštera a chrámu byla vyrabována či poničena. Podle klášterní kroniky zajímalo vojáky především jídlo a spíž. O 150 let mladší adresář knihoven monarchie na základě tehdy řeholníky vyplněného dotazníku nicméně uvádí, že během pruských okupací se ztratilo také mnoho cenných knih.⁴²

v letech 1748-1771, místním kvardiánem byl v roce 1750 a podruhé 1755-56, též definitor, později habituální (doživotní), zemř. v M. Třebové 18.12.1775.

³⁷ Uloženo NA, ŘF, 2975. Více viz M.F. BAJGER, *Knihovny ve františkánských... (cit.)*.

³⁸ Bonaventura WILHELM – Kliment MINAŘÍK, *Dějiny klášterů františkánských v Čechách a na Moravě*, Třebíč 1909, s. 111. A. HLAWATSCH, *Chronik (cit.)*, část Miscellanea. Archiválie z koleje Josefínium v NA, ŘF, 2976.

³⁹ Některé dary přímo řeholníkům uvádí cit. pamětní kniha v NA. Nejúplnější přehled proveniencí v knihách podává V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních... (cit.)*, zejm. s. 286. Benevenut Deblin, rodným jménem Jan Adam, byl jmenován třebovským knihovníkem v letech 1805, 1806 a 1809, o sbírku zřejmě pečoval i děle, ve konventu jako vikář nebo kazatel zůstal nejméně do roku 1815. S kvalitní s bohatou knihovnou se mohl Deblin seznámit již v sídelním hradě svého rodu ve Znojmě, jako františkánský knihovník působil též v Dačicích. Srov. WILHELM - MINAŘÍK, *Dějiny klášterů... (cit.)*, s. 85. A. RYBIČKA, *O rodu šlechtickém Schrambů z Deblina*, in: Lumír, roč 7, 1857, č. 27, s. 640-644.

⁴⁰ Vloupání do zákristie v l. 1779 a 1853, do kláštera ještě r. 1866 uvádí A. HLAWATSCH, *Chronik (cit.)*, část Miscellanea.

⁴¹ WILHELM - MINAŘÍK, *Dějiny klášterů... (cit.)*, s. 107-109. Viz též cit. Hlawatschova kronika.

⁴² Cit. pamětní kniha v NA (ŘF, rkp. 52). BOHATTA - HOLZMANN, *Adressbuch... (cit.)*, s. 136-137. Informaci zpochybňuje nevyřešená otázka, odkud františkáni po jeden a půl století věděli, že ke ztrátám došlo právě za pruské okupace a ne třeba nedbalostí řeholníků.

Péče o knihovnu v 19. století zřejmě postupně upadala spolu s ubýváním řeholníků a dočasným zrušením noviciátu a klášterní školy. Sběrka stávala neutříděnou, nevelké množství přírůstků bylo ukládáno do osobních sbírek v celách a příliš nepomohlo ani jmenování klášterních knihovníků na provinčních kapitulách.⁴³ Teprve v roce 1871 sbírku podle dřívějších pravidel uspořádal bratr Vít Laciný.⁴⁴ Pořádek posléze doplnily nové katalogy - oborový, uchovávací si barokní třídění zastoupené písmeny užívané dodnes, a abecední. Zpracoval je roku 1890 knihovník, emeritní novicmistr, kvardián a definator Agnellus Fischer.⁴⁵ Jejich dochování se nepodařilo zjistit, nicméně tematický soupis v roce 1913 přepsal a snad také doplnil Albin Hlawatsch a jeho fotokopie slouží jako pomůcka spolu s lístkovým katalogem vzniklým v Státní vědecké knihovně v Brně dodnes.⁴⁶ V roce 1915 se v Třebové krátce objevuje jako knihovník Klemens Minařík, pozdější provinciál, aktivní v řadě biblioték provincie. Hlavní zásluhu o uchování barokní bibliotéky však měli představení Albin Hlawatsch (kvardián 1925-1936) a Berard Antl (kvardián po roce 1937), o jejichž aktivitách v knihovně víme i z jiných konventů.⁴⁷ Podle vzoru chebského kláštera založil P. Antl v roce 1923 v Třebové novou Franziskus-Bücherei „aby přinesl dobré knihy mezi lid“.⁴⁸ Jednalo se o knihovnu na spolkovém základu, jako v Chebu byla zřejmě i zde spojená s působením místního společenství Třetího řádu a přímo určena pro věřící mimo klášter.⁴⁹ Jako ve většině dalších františkánských konventů, vznikla v Třebové po zaplnění prostor ve věžičce s přibližně dvěma tisíci svazky nová příruční „Bücherei“ v přízemí zadního (jižního) traktu kláštera poblíž vstupu do chóru.⁵⁰

Nezvyklé „postranní“ umístění bibliotéky odděleně od objektu konventu se ukázalo užitečné i za druhé světové války, kdy objekt zabrala říšská armáda a využívala jej jako hostinec

⁴³ Jejich přehled uvádí A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Series Capitulum Provinciale.

⁴⁴ Srov. nápis na dvířkách mobiliáře. R. SLOVIK, *Knihovna františkánů...* (cit.), s. 35.

⁴⁵ BOHATTA - HOLZMANN, *Adressbuch...* (cit.). A. HLAWATSCH, *Chronik...* (cit.), Series Capitulum.

⁴⁶ Kopie Hlawatschova katalogu je uložena přímo v klášterní knihovně. Lístkový katalog spravuje MZK, digitalizované verze zpřístupněna online: <http://katalog.mzk.cz/katalog/STT/>. [cit. 30.4.2011]. Starší svazkové katalogy, ani originál Hlawatschova soupisu se nepodařilo dopátrat. Za pomoc při hledání v MZK děkuji Jitce Machové.

⁴⁷ Více viz I. ONDROVÁ *Osudy františkánského konventu v Moravské Třebové ve 20. století*, bakalářská práce Univ. Pardubice, 2009. M.F. BAJGER, *Cesty knihoven františkánských řádů v první polovině 20. století*, in: *Knihy a dějiny* 16/17, 2009-2010, s. 76-112.

⁴⁸ A. HLAWATSCH, *Chronik* (cit.), část Miscellanea.

⁴⁹ Smlouva o pronájmu prostor v 1. patře kláštera za 100 Kč ročně pro Franziskus-Bücherei z roku 1925 - NA, ŘF, 2973. Zanikla zřejmě zákazem spolkové činnosti r. 1939.

⁵⁰ „Grundriß der Klosterkirche mit Franziskanerkloster in Mährisch Trübau“, plán viz F. DORNER - G. DORNER, *Mährisch- Trübau. Die Perle des Schönhengstgaue*. Göttingen, 1969. Srov. též titul cit. Hlawatschova soupisu barokní bibliotéky z roku 1913: „*Catalogus Librorum Bibliothecae Maioris Conventus Mor. Triboviensis...*“ odlišující tuto jako „větší“.

pro civilní cestující a velitele.⁵¹ Veškeré původní vybavení kláštera se tehdy ztratilo, vybavení a snad i obsah knihovny však zůstaly beze škod. Další pohnuté chvíle pak nastaly po deportaci františkánů na jaře 1950. O osudech františkánské knihovny se poprvé jednalo 20. června přímo na místě v klášteře, kam se sešli zástupci církevních oddělení Krajského a Okresního národního výboru a ustanovená odborná komise, kterou tvořili ředitelé Moravského musea v Brně Karel Krejčí, Universitní knihovny v Brně Karel Vetterl a brněnského Uměleckoprůmyslového musea Adolf B. Král. Universitní knihovna podpořená zde zástupci dalších kulturních institucí totiž od počátku usilovala o zachování malé ale pozoruhodné knihovny ve svém původním interiéru, byť to v tehdejších podmínkách, kdy budovy klášterů měly být využity k jiným „pokrokovějším“ účelům, nebylo příliš reálné. Nepomohl ani nález několika vzácnějších knih jako doložení hodnoty bibliotéky.⁵² Spolu s uspořádáním byly knihy do října 1950 tříděny na „vhodné k studijním účelům“, čili staré tisky určené k převozu do Brna a ostatní novější, zejména německou literaturu z 19. a 20. století skládanou do beden jinam. Kromě údajných 256 svazků předaných místnímu děkanátu skončila prostřednictvím Okresního národního výboru ve sběrných surovinách.⁵³ Zahnout knihovnu mezi 19 interiérových klášterních biblioték určených k zachování na původním místě se tehdy samozřejmě nepodařilo, v roce 1952 byl fond převezen do Brna, kde V. Dokoupil a J. Vobr pokračovali s jeho zpracováváním.⁵⁴ V roce 1964 se svazky kromě rukopisů a prvotisků vrátily zpět do kláštera, stejně jako dačická františkánská knihovna. Roku 1992 byl historický fond téměř ve své původní úplnosti, tedy 1954 svazků,⁵⁵ předán zpět františkánskému řádu, který o něj, kromě zmíněných nejvzácnějších svazků deponovaných v Moravské zemské knihovně v Brně, pečuje spolu s fondem dačické bibliotéky a ve spolupráci s odborníky Fakulty restaurování v Litomyšli na svém původním, historicko-kulturně hodnotném i poněkud kuriózním místě v klášteře.

⁵¹ Více viz I. ONDROVÁ, *Osudy františkánského konventu...* (cit.), s. 33.

⁵² Protokol o setkání - NA, Státní úřad pro věci církevní, inv.č. 109. Vytříděno bylo 12 inkunábulí, 5 „starých“ rukopisů, několik svazků chorálních knih s notací, 3 staré tisky Biblí a 22 olomouckých tisků.

⁵³ Protokoly o převzetí knihovny a další korespondence státních orgánů viz NA, Státní úřad pro věci Církevní, inv.č. 56 a 109.

⁵⁴ Klášterní knihovny určené k zachování v interiérech určila Kulturní komise Státního úřadu pro věci církevní na poradě 20.6.1950. Z františkánských měly být ponechány fondy v interiérech knihoven v Praze, Plzni a Chebu. F. HORÁK, *Klášterní knihovny v českých zemích*, in *Knihovna : vědeckoteoretický sborník*. Sv. 6, Praha 1966, s. 219-270, zde.s. 227. Podrobněji o správě fondu Universitní, posléze Státní vědeckou knihovnou v brně viz V. DOKOUPIL, *Dějiny moravských klášterních...* (cit.), s. 287. Kromě zmíněného lístkového katalogu vznikly též knižně vydané soupisy rukopisů, prvotisků a tisků 16. století.

⁵⁵ Z toho 1751 starých tisků do r. 1801. Pro srovnání - v roce 1900 řeholníci předpokládali velikost fondu 2081 svazků, z toho 14 rukopisů a 2 prvotisky. BOHATTA - HOLZMANN, *Adressbuch...* (cit.).

Abstract

Franciscans-Observants in Moravská Třebová used inventoried and property-marked books since they had come to the town in the 1678. Their first library was built in 1689 at the time of restoration of convent book collection in whole province under Minister Bernard Sannig. The lack of space in this room caused to unsuccessful attempt to founding a new library in 1707. Soon after, guardian Urban Hrdý used new acquired ground at eastern side of the church for building a tower annex with sacristy on the ground and library in 1st floor in 1711-1712. Such situation of a rather small collection together with untraditional painted furniture embed in walls was/is probably unique among Franciscan and mendicant libraries in the Central Europe. Volumes were sorted to subject branches represented by letters A-U, which remarkably matched with furniture labels and paintings. The main acquisition source in the 17th and 18th centuries represented donations that were typical for Franciscan book-collections. They were supported mostly by clergy from town surroundings here. Convent chronicles note more book purchases too, especially still under guardian P. Hrdý. We could meet other volumes in the convent outside the library, in the choir, sacristy, novitiate, refectory or in cells of educated friars. The Franciscan library suffered not only wars in 18th-20th cent, but also force government of luckily enlightened state institutions after 1950, when only several library interiors were assigned to preserve.

O autorovi: PhDr. Matyáš Franciszek Bajger

Ostravská univerzita v Ostravě - Univerzitní knihovna, matyas.bajger@seznam.cz,
<http://bajger.wz.cz>, adresa: Dolní Lomná 296, 739 91.